

markets. Although the Ukrainian insurance market is considered to be the most conservative among financial market sectors, it is increasingly resorting to the use of digital technologies year after year.

Key words: insurance, insurance business, digitalization, Internet, technology, innovation, communications, artificial intelligence

УДК: 339.9:330.143.2:338.43(477)

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-103-2-16-29

ГЛОБАЛЬНІ ЛАНЦЮГИ ВАРТОСТІ У ВИРОБНИЦТВІ ПРОДОВОЛЬСТВА ТА МІСЦЕ УКРАЇНИ В НИХ

Р. П. МУДРАК, доктор економічних наук

Я. А. ГРАБЕК, викладач-стажист

Уманський національний університет садівництва

В статті досліджується суть глобальних ланцюгів вартості, причини їх утворення та особливості сучасного розвитку. Проведено аналіз місця України в системі глобальних ланцюгів вартості продовольства. Встановлено, що в умовах сучасного міжнародного поділу праці українська економіка займає переважно сировинну нішу, експортуючи сировину. Робиться висновок, що наслідком цього є втрата доданої вартості та недоотримання доходу.

Ключові слова: ланцюг вартості, виробництво продовольства, експорт, імпорт, сировина, готова продукція, додана вартість, ціна

Постановка проблеми. У розвитку світової економіки простежуються стійкі причинно-наслідкові зв'язки або, як їх ще називають, закономірності, дія яких спрямовує суспільне виробництво на зростання продуктивності праці за рахунок поглиблення її поділу. Власне, економічна глобалізація є не що інше, як нова якість міжнародного поділу праці – закріплення за окремими країнами або регіонами їх ролі у глобальному виробництві. Економічно розвинуті країни зосереджують на своїх територіях виробництво переважно високотехнологічної та наукоємної продукції з гранично високою часткою доданої вартості, що є однією із головних причин їх багатства. Бідні країни є постачальниками дешевої робочої сили, природних ресурсів, а також надають власні території для розміщення екологічнозатратного виробництва. В результаті, вони виробляють продукцію з найнижчою часткою доданої вартості, що є однією із головних причин їх бідності. У країнах, що розвиваються, в тому числі в Україні, в залежності від рівня розвитку національного виробництва функціонують комбіновані моделі рентної та високотехнологічної економіки. Взаємодія трьох груп країн формує глобальні ланцюги постачання.

Якщо економічний статус розвинутих країн є відносно сталим, то у випадку країн, що розвиваються немає жодних гарантій, що усі вони зможуть забезпечити успішні перетворення і приєднатися до групи розвинутих. Таке зауваження

особливо стосується України, яка балансує на межі остаточного скочування у статус рентної економіки – економіки, що функціонує за рахунок хижацької експлуатації власних природних ресурсів. В системі глобального поділу праці така країна сприймається, як бідний відсталий постачальник сировини – продукції з найнижчою часткою доданої вартості. Актуальність таких ризиків особливо очевидна на прикладі вітчизняного агропродовольчого виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зважаючи на те, що трансформація традиційних та формування нових глобальних ланцюгів вартості є суттю нинішнього етапу економічної глобалізації, до даної теми прикута увага багатьох закордонних та вітчизняних дослідників.

Як відмічає Генеральний директор ЮНІДО (Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку) Йонг Л.: «Глобальні ланцюги доданої вартості (ГЛДВ) відіграють усе важливішу роль у виробництві та торгівлі на міжнародних ринках. Сьогодні понад половина виробленої продукції - це проміжний товар, призначений для подальшої переробки в інших країнах. Вартість імпортованих товарів у експорті також зростає. Багато виробничих і сервісних фірм, які безпосередньо не залучені до міжнародної торгівлі, долучаються до глобальних ланцюгів доданої вартості побічно, як постачальники для фірм, задіяних у цих ланцюгах. ГЛДВ, що відкривають можливості доступу до міжнародних ринків, запровадження нових технологій і дотримання міжнародних стандартів виробництва, мають величезне значення для перспектив всеохоплюючого та сталого промислового розвитку...» [1, с. 5].

Досліджуючи проблему зменшення вразливості економічного суверенітету національного виробництва, спричинену глобальними ланцюгами вартості, Геральт П. зауважує: «Глобальні ланцюги створення вартості є результатом міжнародного розподілу виробничих процесів на основі кількох різних, але взаємозалежних і широко задокументованих тенденцій:

- «вертикальна» дезінтеграція ланцюгів створення вартості зі збільшенням фрагментації їх складових завдань, від концепції до післяпродажного обслуговування;

- підвищена спеціалізація на конкретних завданнях певними агентами та територіями, що сприяє географічній дисперсії та іноді призводить до концентрації певних процесів в одній частині світу;

- збільшення міжнародного обміну проміжними товарами та послугами, зокрема у формі внутрішньофірмової торгівлі;

- збільшення частки послуг, задіяних у виробництві промислової продукції (транспорт, логістика, страхування)» [2, с. 9].

За визначення Наг Б., глобальний ланцюг вартості – це поділ виробничого процесу між країнами під час якого фірми спеціалізуються на конкретному завданні та етапах виробництва, а не на виробництві усього продукту [3, с. 4].

Більш розширене трактування глобального ланцюга вартості пропонують Кеніг П. і Антрас П.: «Глобальні ланцюги створення вартості визначаються, як серія етапів у виробництві продукту чи послуги, що продаються споживачам, причому кожен етап додає вартість, і принаймні два етапи виробляються в різних

країнах... Іноземна додана вартість може бути включена у виробництво в різних формах: сировина, напівфабрикати або завдання...» [4].

В контексті нашого дослідження важливий висновок ми знаходимо у Мауш К., Холла Е. і Хамблор К.: «Втручання в ланцюг доданої вартості стали для міжнародних організацій розвитку ключовими інструментами зменшення бідності та стимулювання економічного зростання» [5]. Аналогічний підхід пропонують Фармері А. К., Брюера Т. Д. та Фаррелла П. Вчені деталізують, що ланцюги створення вартості є ключовими шляхами в продовольчих системах і є важливим центром аналізу та політичного втручання [6].

Враховуючи безпрецедентний рівень відкритості економіки України, глобальні ланцюги вартості є популярним напрямом досліджень і вітчизняних вчених. Так, Дугінець Г. В. визначає ланцюг вартості, як вертикальну послідовність виробничих процесів (тобто процес додавання вартості), які забезпечують постачання, споживання та обслуговування певного товару або послуги, адаптуючи дане визначення до міжнародного контексту суспільного виробництва [7, с. 75].

Розширене трактування глобальних ланцюгів вартості пропонують Кизим М. О., Крамарев Г. В., Іванова О. Ю. та Хаустова В. Є.: «Об'єднання різних підприємств з різних країн у скоординовану мережу, де всі стадії, починаючи від проектування, виробництва, маркетингу, дистрибуції та закінчуючи післяпродажним обслуговуванням, побудовані в рамках ланцюга доданої вартості. Таким чином, основою глобальних ланцюгів доданої вартості є міжнародні виробничі ланцюги» [8].

Павловська І. Г., Хаустова В. Є. і Губарева І. О. вважають, що глобальні ланцюги створення вартості являють собою фрагментацію виробничих процесів на кілька етапів, які виробляються в різних країнах і з'єднані між собою сервісними зв'язками, що призводить до появи не обмежених територіями окремих держав виробничих систем різного ступеня складності [9].

Грушко В. і Ковчар Р. пропонують чотири напрями сучасної інтерпретації глобальних ланцюгів вартості:

- глобальні ланцюги вартості, як сукупність заходів, необхідних для руху продукту чи послуги від концепції, через різні етапи виробництва та постачання, до кінцевих споживачів;

- глобальні ланцюги вартості, як глобальні виробничі та ресурсні мережі у вигляді послідовно взаємопов'язаних і взаємозалежних видів діяльності, які необхідні для створення товару чи послуги, починаючи із задуму, включаючи різні стадії виробництва, і закінчуючи доставкою до кінцевого споживача та обслуговуванням після продажу із подальшою утилізацією або переробкою;

- глобальні ланцюги вартості, як механізми, що дають змогу виробникам, переробникам, покупцям, продавцям і споживачам, розділеним у часі та просторі, поступово підвищувати додану вартість продуктів і послуг під час їхнього переходу від однієї ланки до наступної;

- глобальні ланцюги вартості, як циклічне явище, що інтегрує функції підтримки навколишнього середовища, екологічні норми та правила, а також

учасників ринку в процесі екологізації глобальних ланцюгів вартості, що трансформує звичайний, лінійний погляд на ланцюги доданої вартості на циклічний системний погляд [10].

Черкас Н. І., Чех М. М. і Василиця О. Б. відмічають, що активне залучення країн, які розвиваються у глобальні ланцюги вартості, сприяє їх соціально-економічному розвитку та модернізації, оскільки безпосередньо забезпечує надходження прямих іноземних інвестицій, трансфер технологій, створення робочих місць і підвищення кваліфікації працівників [11]. Однак, вчені застерігають, що у коротко- та середньотерміновій перспективах формується позитивний ефект, проте у віддаленій перспективі часто виникає «пастка середнього доходу» [11]. А також у них викликає обґрунтований сумнів, що саме лише приєднання до глобальних мереж підвищує міжнародну конкурентоспроможність [11]. В даному контексті Шевчук В. О і Черкас Н. І. слушно зауважують: «...Важливо уникати поглиблення сировинної спеціалізації, зокрема в аграрному секторі, або стимулювання експорту за допомогою заниженого обмінного курсу в решті секторів, включно з низькотехнологічними виробництвами... На багатьох прикладах доведено, що експорт у межах глобальних ланцюгів вартості не забезпечує ні автоматичного ускладнення продукції (upgrading), ні гарантованого доступу до всіх видів діяльності, які є необхідними для успішної конкуренції на зарубіжних ринках» [12].

Для того, щоб країна/компанія не заблокували себе на етапі постачальника сировини, необхідно домагатися розвитку у глобальному ланцюгові вартості. На це вказує Миценко В.: «Розвитком у глобальних ланцюгах створення вартості є перехід компанії на вигідніші позиції у ланцюгу вартості... Розвиток... визначається як здатність виробляти якісніше та ефективно, використовуючи просунуті технології та експертні навички. У центрі уваги більшості наукових праць із проблематики розвитку всередині глобальних ланцюгів створення вартості перебуває ступінь технологічного ускладнення процесів виробництва, особливо рівня генерування доданої вартості...» [13].

Отже, як бачимо проблема ефективного включення національних товаровиробників у глобальні ланцюги вартості, їх розвиток та перехід на етапи, де зосереджені виробництва вищої частки доданої вартості, є відкритою та потребує подальшої розробки. Насамперед це стосується вітчизняного виробництва продовольчої продукції.

Методика досліджень. Методологічною та теоретичною основами дослідження є економічна теорія, наукові розробки закордонних та вітчизняних вчених із проблем глобальних ланцюгів вартості, агропродовольчого виробництва тощо. У процесі дослідження використовувалися такі методи: абстрактно-логічний, емпіричний, рядів динаміки, середніх величин та ін.

Результати досліджень. Економіка України з року в рік поглиблює інтеграцію із світовою економікою. Про це свідчить динаміка фактичних значень показника «відкритість економіки».

В макроекономіці, як науці, відкритою вважається економіка, що має господарські зв'язки з інституційним сектором «закордон»: транскордонний рух товарів і послуг, капіталу та робочої сили.

В методиці оцінки ступеня відкритості є велика кількість показників [14]. Проте, найбільшого поширення отримав показник «відношення обсягів зовнішньоторговельного обороту до ВВП» [15, 16]. Підтвердженням доцільності саме такого підходу є Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [17]. Зокрема, для вимірювання рівня зовнішньоекономічної безпеки пропонується перелік показників, на першому місці серед яких стоїть «відкритість економіки, %». Тут же вказано формулу для його розрахунку:

Відкритість економіки = (Обсяг експорту товарів та послуг, млн. доларів США + обсяг імпорту товарів та послуг, млн. доларів США) x середній курс гривні до долара США) / ВВП, млн. гривень (1) [17].

Порогові значення показника наступні:

- критичний – 100 %;
- небезпечний – 95 %;
- незадовільний – 90 %;
- задовільний – 85 %;
- оптимальний – 75 % [17].

Як свідчать дані табл. 1, Україна має майже абсолютний рівень відкритості національної економіки. Отже, вона є активною учасницею глобальних ланцюгів вартості.

Табл. 1. Вихідні дані для розрахунку рівня відкритості економіки України*

Показник	Рік					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Валовий внутрішній продукт, млрд. грн.	2385,4	2981,2	3560,3	3977,2	4222,0	5450,8
Експорт товарів і послуг, млрд. грн.	1176,0	1434,7	1610,5	1639,9	1639,1	2217,9
Імпорт товарів і послуг, млрд. грн.	1341,1	1666,8	1921,3	1959,9	1702,9	2289,9
Рівень відкритості економіки, %	105,5	104,0	99,2	90,5	79,2	82,7

*Примітка: розраховано авторами за даними [18]

Наступним є питання – яке місце займає Україна на світовому ринку продовольства? На нього може бути дві відповіді:

- 1) Україна є нетто-імпортером продовольства;
- 2) Україна є нетто-експортером продовольства.

Для того, щоб з'ясувати, яка відповідь є правильною необхідно відслідкувати фактичні значення обсягів агропродовольчого експорту та імпорту за попередній період. На нашу думку, в якості попереднього необхідно брати

період, починаючи з 2008р. – року коли Україна членом СОТ. Як видно з даних табл. 2, Україна є нетто-експортером агропродовольчої продукції.

Табл. 2. Експорт, імпорт та сальдо торгівлі України агропродовольчою продукцією, млрд. дол.*

Показник	В середньому за період, років				
	2008–2010	2011–2013	2014–2016	2017–2019	2020–2022
Експорт	10,1	15,9	15,5	19,5	24,4
Імпорт	5,7	7,4	4,5	5,0	6,8
Сальдо	4,4	8,6	11,0	14,5	17,7

*Примітка: розраховано авторами за даними [19]

Причому, як бачимо (рис. 1), тенденція зростання позитивного сальдо такої торгівлі має високий рівень стійкості – $r = 0,971$.

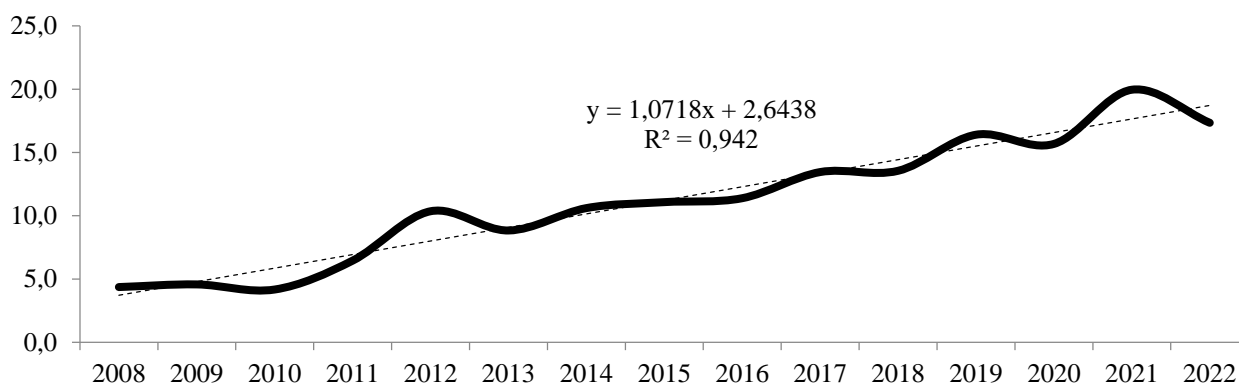

Рис. 1. Сальдо торгівлі України агропродовольчою продукцією, млрд. дол.*

*Примітка: побудовано авторами за даними [19]

Показово, що навіть в 2022 р., не зважаючи на повномасштабне військове вторгнення росії та блокування чорноморських транспортних коридорів, обсяги відповідного експорту склали 23,4 млрд. дол. Це на 15,6 % менше, ніж в 2021 р., проте на 5,6 % більше, ніж у доковідному (пандемія COVID-19) 2019 р. Важливо і те, що на фоні хронічно-від'ємного зовнішньоторговельного сальдо України (табл. 1), її агропродовольчий сектор забезпечує стабільно-додатний чистий експорт.

Наступний крок дослідження – з'ясування експортної спеціалізації агропродовольчого сектору економіки країни за критерієм ступеня обробки продукції, що продається на світовому ринку. В даному контексті важливо зауважити, що трьома найважливішими ланками глобального ланцюга вартості у виробництві продовольства є:

› I ланка або початок ланцюга – виробництво сільськогосподарської сировини: зерно, насіння та плоди олійних культур, свіжі плоди рослин, цукрова тростина, жива худоба тощо;

› II ланка – первинна обробка сільськогосподарської сировини: туші та напівтуші тварин (м'ясо охолоджене або м'ясо глибокої заморозки), цукор-сирець, молочні вершки, сухе молоко, жир-сирець, виноматеріали тощо;

› III ланка – готова до споживання їжа.

Зрозуміло, що найнижча частка доданої вартості знаходиться на початку ланцюга – в сільськогосподарській сировині, найвища – у готовій до споживання їжі. Отже, експортну спеціалізацію можна визначити за часткою в структурі експорту відповідної продукції:

- сировини;
- харчових напівфабрикатів та готової їжі.

До харчових напівфабрикатів відносяться усі види агропродовольчої продукції, яку можна споживати у сирому вигляді або довести до стану готової їжі в побутових умовах: охолоджене та заморожене м'ясо, яйця, охолоджена та заморожена риба, свіжі (сушені, в'ялені) плоди, коренеплоди, горіхи, борошно, крупи, макарони, жири тваринного та рослинного походження і т.д.

Для відповідного групування агропродовольчої продукції, використаємо український класифікатор товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД):

1) сировина:

- 01 живі тварини;
- 06 живі рослини та продукти квітництва;
- 10 зернові культури;
- 12 насіння і плоди олійних культур;
- 13 камеді, смоли;
- 14 інші продукти рослинного походження;

2) харчові напівфабрикати і готова їжа:

- 02 м'ясо та харчові субпродукти;
- 03 риба і ракоподібні;
- 04 молоко та молочні продукти, яйця; мед;
- 05 інші продукти тваринного походження;
- 07 овочі, коренеплоди;
- 08 їстівні плоди і горіхи; цитрусові;
- 09 кава, чай, прянощі;
- 11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості;
- III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження;
- IV. Готові харчові продукти [19].

Експортну спеціалізацію аграрного сектору економіки України пропонуємо оцінювати за допомогою показника «коефіцієнт експортної спеціалізації»:

$$C_{ES} = \frac{\sum E_{sfr+rm}}{\sum E_{frm}} (2),$$

де: $\sum E_{sfr+rm}$ – вартісна величина експорту харчових напівфабрикатів та готової їжі;

$\sum E_{frm}$ – вартісна величина експорту продовольчої сировини.

Якщо $C_{ES} > 1$, то експортна спеціалізація аграрного сектору економіки України – це постачання на глобальний продовольчий ринок напівфабрикатів та готової до споживання їжі.

Якщо $C_{ES} < 1$, то експортна спеціалізація аграрного сектору економіки України – це постачання на глобальний продовольчий ринок продовольчої сировини.

Отже, глобальна спеціалізація аграрного сектору економіки України змінювалася впродовж аналізованого періоду – із постачальника напівфабрикатів та готової до споживання їжі, він поступово перетворюється на постачання продовольчої сировини (табл. 3).

Табл. 3. Визначення коефіцієнта експортної спеціалізації аграрного сектору економіки України*

Показник	В середньому за період, років				
	2008– 2010	2011– 2013	2014– 2016	2017– 2019	2020– 2022
Експорт сировини, млрд. дол. США	4,4	7,4	7,9	10,1	13,1
Експорт харчових напівфабрикатів та готової їжі, млрд. дол.	5,7	8,5	7,6	9,4	11,4
<i>Коефіцієнт експортної спеціалізації</i>	<i>1,3</i>	<i>1,1</i>	<i>1,0</i>	<i>0,9</i>	<i>0,9</i>

*Примітка: розраховано авторами за даними [19]

Це погіршення умов торгівлі, оскільки Україна збільшує торгівлю продукцією з найнижчою часткою доданої вартості. В глобальному продовольчому ланцюгові така продукція має найнижчу ціну. По мірі зростання ступеня обробки на кожному наступному етапі ланцюга, споживна цінність продукту зростає – це головна причина збільшення цінової надбавки за одиницю продукції (рис. 2).

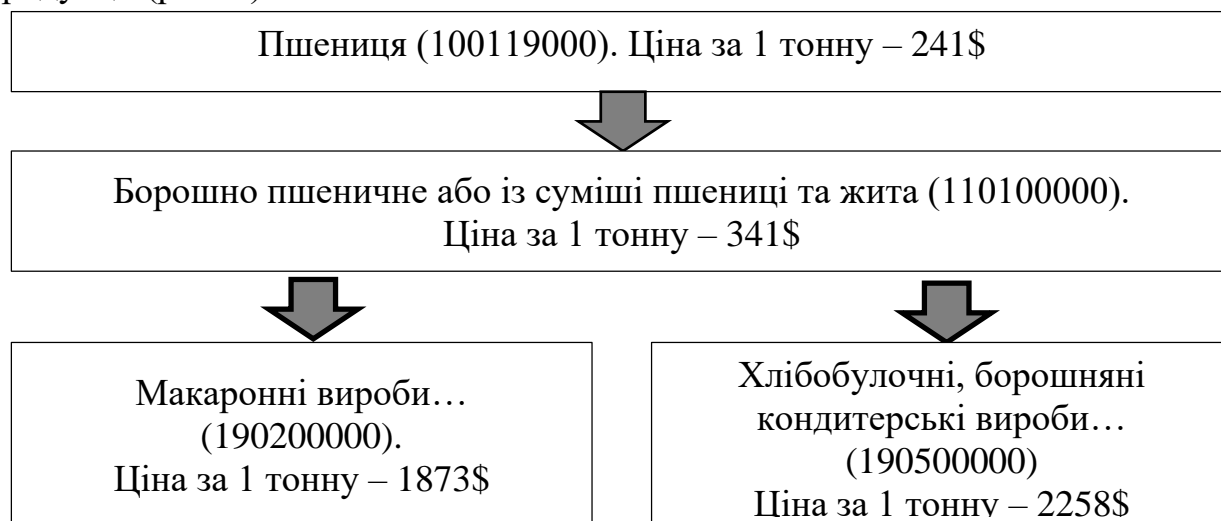

Рис. 2. Ескалація експортних цін української агропродовольчої продукції по мірі просування ланцюгом вартості від сировини до готової їжі в 2021р.*

*Примітка: побудовано авторами за даними [20]

Нажаль, посилення сировинної орієнтації українського агропродовольчого експорту демонструє відносно стійку динаміку – $r = 0,684$ (рис. 3).

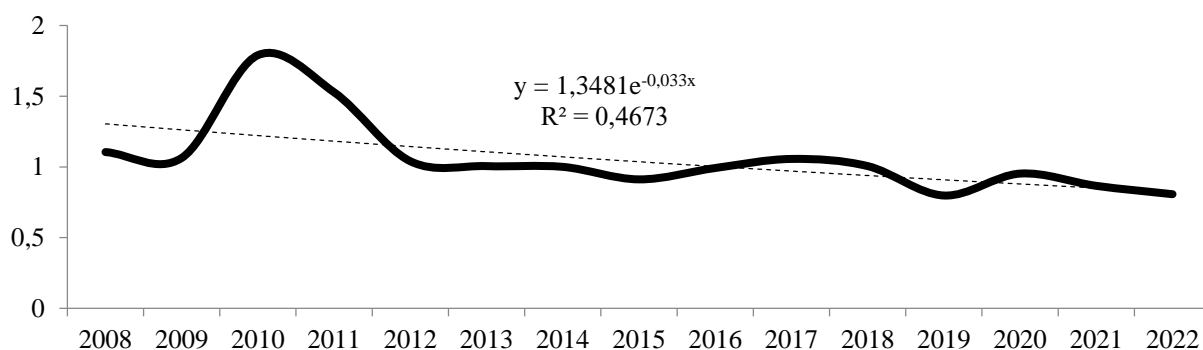

Рис. 3. Динаміка фактичних значень коефіцієнта експортної спеціалізації аграрного сектору економіки України в 2008-2022рр.*

*Примітка: побудовано авторами за даними [19]

Важливо також звернути увагу на саму структуру сировинного експорту (табл. 4).

Табл. 4. Товарна структура українського експорту продовольчої сировини, %*

Продукція (УКТ ЗЕД)	В середньому за період, років				
	2008–2010	2011–2013	2014–2016	2017–2019	2020–2022
10 зернові культури	72,8	75,4	79,1	77,2	78,8
12 насіння і плоди олійних рослин	26,9	24,2	19,9	21,9	20,5
Інші види продукції	0,27	0,41	1,05	0,92	0,67

*Примітка: розраховано авторами за даними [19]

Впродовж усього досліджуваного періоду лише дві товарні групи – 10 зернові культури та 12 насіння і плоди олійних рослин, забезпечували понад 99 % валютної виручки. Це суттєво посилює ризики не лише у вітчизняному сільському господарстві, але й у всій економіці, які залежать від стабільності надходження доходів від продажу закордонному сектору дуже обмеженого переліку продукції. Така економічна проблема дістала назву «голландська хвороба» [21]. Адже має місце невинувато вузька експортна сировинна спеціалізація. Погіршення кон'юнктури на відповідних сегментах глобального ринку, несприятливі погодні умови і т.д. ставлять під загрозу стабільність стратегічно важливого сектору економіки. Що, зрештою, і сталося в результаті блокування чорноморських транспортних коридорів російськими агресорами.

Вирішення виявленої проблеми передбачає:

- 1) прикладання зусиль для розвитку у глобальному ланцюгові вартості. Для цього Україна має розширювати свою присутність у таких сегментах глобального продовольчого ринку, як харчові напівфабрикати і готова їжа;
- 2) підвищення ємності внутрішнього продовольчого ринку.

Для того, щоб обидва підходи були реалізовані необхідно забезпечити суттєве підвищення внутрішнього продовольчого попиту та стимулювання розвитку вітчизняної харчової промисловості

Висновки: 1) Україна має високий рівень відкритості національної економіки, тому вона є активною учасницею глобальних ланцюгів вартості;

2) Україна є нетто-експортером агропродовольчої продукції. Тенденція зростання позитивного сальдо зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією має високий рівень стійкості;

3) для визначення експортної спеціалізації аграрного сектору економіки України доцільно використовувати показник «коефіцієнт експортної спеціалізації». Він визначається, як відношення вартісної величини експорту харчових напівфабрикатів та готової їжі до вартісної величини експорту продовольчої сировини;

4) глобальна спеціалізація аграрного сектору економіки України змінювалася впродовж 2008–2022 рр. – із постачальника напівфабрикатів та готової до споживання їжі, він поступово перетворюється на постачання продовольчої сировини. Це погіршення умов торгівлі, що зумовлює недоотримання доходів, оскільки Україна збільшує торгівлю продукцією з найнижчою часткою доданої вартості. Посилення сировинної орієнтації українського агропродовольчого експорту демонструє відносно стійку динаміку;

5) в структурі сировинного експорту дві товарні групи – 10 зернові культури та 12 насіння і плоди олійних рослин, забезпечують понад 99% валютної виручки. Це суттєво посилює ризики «голландської хвороби» економіки України;

6) для підвищення доходів від участі у міжнародній торгівлі продовольством, Україна має покращити своє місце у відповідних глобальних ланцюгах вартості. Для вирішення даної проблеми необхідно забезпечити стимулювання розвитку вітчизняної харчової промисловості.

Література:

1. Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку. *Глобальні ланцюги доданої вартості. Підтримка всеохоплюючого та сталого промислового розвитку з боку ЮНІДО*, 2015 (переклад з англійської). 70 с. Режим доступу: <https://mautic.appau.org.ua/asset/140:global-value-chains-ukrpdf>

2. Hérault P. Strengthening Sovereignty in the Era of Global Value Chains. *Études de l'Ifri*. Ifri. 2021, December. 42 p. Режим доступу: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/herault_global_value_chains_2021.pdf.

3. Nag B. Understanding Global Value Chains and Trade in Value Added. *Capacity building workshop trade and trade policy analysis for the post COVID-19 recovery*. ESCAP, ADB, OECD, 2021. 40p. Режим доступу: <https://www.google.com/search?q=capacity+building+workshop+trade+and+trade+policy+analysis+for+the+post+covid-19+recovery&oq=capacity+building+workshop+trade+and+trade+policy+analysis+for+the+post+covid->

19+recovery&gs_lcrp=egzjahjvbwuybggaeeyodibcdeyotvqmg03qaiasaia&sourceid=chrome&ie=utf-8.

4. Koenig P., Antràs P. The importance of Global value chains in International Trade and their consequences for Trade Policy. *Policy brief*. 2023. Режим доступу: <https://www.parisschoolofeconomics.eu/IMG/pdf/note3-chaire-mondialisation-antras-koenig.pdf>.

5. Mausch K., Hall A., Hambloch C. Colliding paradigms and trade-offs: Agri-food systems and value chain interventions. *Global Food Security*. 2020. Vol. 26. 100439. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2020.100439>.

6. Farmery A. K., Brewer T. D., Farrell P., Kottage H., Reeve E., Thow A. M., Andrew N. L. Conceptualising value chain research to integrate multiple food system elements. *Global Food Security*. 2021. Vol. 28. 100500. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2021.100500>.

7. Дугінець Г. В. *Глобальні ланцюги вартості : монографія*. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2018. 412 с.

8. Кизим М. О., Крамарев Г. В., Іванова О. Ю., Хаустова В. Є. Теоретичні засади розвитку глобальних ланцюгів створення вартості. *Бізнес Інформ*. 2018. №12. С. 39–50.

9. Павловська І. Г., Хаустова В. Є., Губарева І. О. Вимірювання участі країн у глобальних ланцюгах створення вартості. *Академічний огляд*. 2022. № 2(57). С. 50–58. DOI: 10.32342/2074-5354-2022-2-57-4.

10. Грушко В., Ковчар Р. Сучасне розуміння глобальних ланцюгів вартості. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. № 1 (69). С. 9–14. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-9-14>.

11. Черкас Н. І., Чех М. М., Василиця О. Б. Економічна модернізація у глобальних ланцюгах вартості. *Бізнес Інформ*. 2018. № 10. С. 45–50.

12. Шевчук В. О., Черкас Н.І. Вплив структури зовнішньої торгівлі України на економічне зростання в контексті залучення до глобальних ланцюгів вартості. *Економіка України*. 2019. № 2(687). С. 22–36.

13. Миценко В. Систематизація теоретичних підходів до поняття «глобальні ланцюги створення вартості». *Галицький економічний вісник*. 2023. № 1(80). С. 144–153. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.01.144

14. Gräbner C., Heimberger Ph., Kapeller Jakob, Springholz F. Understanding economic openness: a review of existing measures. *Review of World Economics*. 2021. № 157. P. 87–120. <https://doi.org/10.1007/s10290-020-00391-1>.

15. Keman H. Economic openness. *Britannica*. Режим доступу: <https://www.britannica.com/money/topic/economic-openness>

16. Openness index. *Wikipedia*. Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Openness_index

17. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29 жовтня 2013р. № 1277. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

18. State Statistics Service of Ukraine (2023). *Commodity pattern of foreign trade of Ukraine*. Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/tsztt/arh_tsztt2023_u.html

19. Зовнішня торгівля окремими видами товарів за країнами світу у 2021 році [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/e_iovt/ei_12_2021.zip

20. State Statistics Service of Ukraine (2023). Foreign trade of certain types of goods by countries of the world in 2021. Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/e_iovt/ei_12_2021.zip

21. Corden W. M., Neary J. P. Booming Sector and De-Industrialization in a Small Open Economy. *Economic Journal*. 1982. Vol. 92. № 368. P. 825–848.

References:

1. UNIDO (2015). *Global Value Chains. Support towards Inclusive and Sustainable Industrial Development*. Retrieved from <https://mautic.appau.org.ua/asset/140:global-value-chains-ukrpdf>. (in Ukrainian).

2. Hérault, P. (2021). Strengthening Sovereignty in the Era of Global Value Chains. *Études de l'Ifri*. Ifri., December. Retrieved from https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/herault_global_value_chains_2021.pdf.

3. Nag, B. (2021). Understanding Global Value Chains and Trade in Value Added. *Capacity building workshop trade and trade policy analysis for the post COVID-19 recovery*. ESCAP, ADB, OECD. Retrieved from https://www.google.com/search?q=capacity+building+workshop+trade+and+trade+policy+analysis+for+the+post+covid-19+recovery&oq=capacity+building+workshop+trade+and+trade+policy+analysis+for+the+post+covid-19+recovery&gs_lcrp=egzjahjvbwuybggaeuyodibcdeyotvqmgo3qaiasaia&sourceid=chrome&ie=utf-8.

4. Koenig, P., Antràs, P. (2023). The importance of Global value chains in International Trade and their consequences for Trade Policy. *Policy brief, 2023*. Retrieved from <https://www.parisschoolofeconomics.eu/IMG/pdf/note3-chaire-mondialisation-antras-koenig.pdf>.

5. Mausch, K., Hall, A., Hambloch, C. (2020). Colliding paradigms and trade-offs: Agri-food systems and value chain interventions. *Global Food Security*, 2020, no. 26, 100439. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2020.100439>.

6. Farmery, A. K., Brewer, T. D., Farrell, P., Kottage, H., Reeve, E., Thow, A. M., Andrew, N. L. (2021). Conceptualising value chain research to integrate multiple food system elements. *Global Food Security*, 2021, no. 28, 100500. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2021.100500>.

7. Duginets, G. (2018). *Global value chains*. Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics. 412 p.

8. Kyzym, M. O., Kramarev, H. V., Ivanova, O. Yu., Khaustova, V. Ye. (2018). The Theoretical Foundations of the Development of Global Value Chains. *Business Inform*, 2018, no. 12, pp. 39–50. (in Ukrainian).

9. Pavlovska, I., Khaustova, V., Hubarieva, I. (2022). Measuring the participation of countries in global value chain. *Academy review*, 2022, no. 2(57), pp. 50–58. DOI: 10.32342/2074-5354-2022-2-57-4. (in Ukrainian).

10. Hrushko, V., Kovchar, R. (2023). Contemporary interpretation of global value chains. *Scientific Notes of the University «KROK»*, 2023, no. 1(69), pp. 9–14. DOI: 10.31732/2663-2209-2022-69-9-14. (in Ukrainian).

11. Cherkas, N. I., Chekh, M. M., Vasylytsia O. B. (2018). The Economic Modernization in the Global Value Chains. *Business Inform*, 2018, no. 10, pp. 45–50. (in Ukrainian).

12. Shevchuk, V., Cherkas, N. (2019). Influence of Ukraine's foreign trade structure on economic growth in context of involvement in global value chains. *Economy of Ukraine*, 2019, no. 2(687), pp. 22–36. (in Ukrainian).

13. Mytsenko, V. (2023). Systematization of theoretical approaches to the concept of global value chains. *Galician economic journal*, 2023, no. 1 (80), pp. 144–153. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.01.144. (in Ukrainian).

14. Gräbner, C., Heimberger, Ph., Kapeller, J., Springholz F. (2021). Understanding economic openness: a review of existing measures. *Review of World Economics*, 2021, no. 157, pp. 87–120. <https://doi.org/10.1007/s10290-020-00391-1>.

15. Keman, H. Economic openness. *Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/money/topic/economic-openness>.

16. Openness index. *Wikipedia*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Openness_index.

17. Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine No. 1277 «On the approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine». (2013, October). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>. (in Ukrainian).

18. State Statistics Service of Ukraine (2023). Gross domestic product by final use categories. Retrieved from https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/arh_vvpzkkv_u.htm. (in Ukrainian).

19. State Statistics Service of Ukraine (2023). Commodity pattern of foreign trade of Ukraine. Retrieved from https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/tsztt/arh_tsztt2023_u.html. (in Ukrainian).

20. State Statistics Service of Ukraine (2023). Foreign trade of certain types of goods by countries of the world in 2021. Retrieved from https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/e_iovt/ei_12_2021.zip. (in Ukrainian).

21. Corden, W. M., Neary, J. P. (1982). Booming Sector and De-Industrialization in a Small Open Economy. *Economic Journal*, 1982, vol. 92, no. 368, pp. 825–848.

Annotation

Mudrak R., Grabek Ya.

Global value chains in food production and the place of Ukraine in them

The problem of effective inclusion of national product manufacturers in global value chains, their development and transition to stages where production of a higher share of added value is concentrated, is open and needs further development. First, this concerns the domestic production of food products. Ukraine has a high level of openness of the national economy, which is why it is an active participant in global value chains. Ukraine is a net exporter of agro-food products. The trend of growth in the positive balance of foreign trade in agro-food products has a high level of stability.

To determine the export specialization of the agricultural sector of the economy of Ukraine, it is advisable to use the indicator «export specialization coefficient». It is defined, as the ratio of the value of the export of semi-finished food products and ready-made food to the value of the export of food raw materials. If its value is greater than one, then the export specialization of the agricultural sector of the Ukrainian economy is the supply of semi-finished and ready-to-eat food to the global food market. If the

value is less than one, then the export specialization of the agricultural sector of the Ukrainian economy is the supply of food raw materials to the global food market.

The global specialization of the agricultural sector of the Ukrainian economy changed during 2008–2022 – from a supplier of semi-finished products and ready-to-eat food, it is gradually turning into a supplier of food raw materials. This is a deterioration in terms of trade and lack of income, as Ukraine increases trade in products with the lowest share of added value. The strengthening of the raw material orientation of Ukrainian agro-food exports demonstrates relatively stable dynamics.

In the structure of raw material exports, two product groups – 10 grain crops and 12 seeds and fruits of oil plants, provide more than 99 % of foreign exchange earnings. This significantly increases the risks of the «Dutch disease» of the Ukrainian economy. To increase revenues from participation in international food trade, Ukraine needs to improve its place in relevant global value chains. To solve this problem, it is necessary to provide stimulation of the development of the domestic food industry.

Key words: value chain, food production, export, import, raw materials, finished products, added value, price.

УДК: 330.59(477)

DOI: 10.32782/2415-8240-2023-103-2-29-39

IMPACT OF WAR ON THE QUALITY OF PEOPLE'S LIFE

V. ULANCHUK, *doctor of economics, professor*

S. SOKOLYUK, *doctor of economics, professor*

O. ZHARUN, *PhD in Economics*

I. CHERNEGA, *doctor of economics, professor*

M. KOROTIEIEV, *PhD in Economics*

O. TUPCHIIY, *PhD in Economics*

N. BLENDА, *PhD in Economics*

Uman National University of Horticulture

У статті досліджено розвиток, сутність, складові та оцінку якості життя населення України. Розглянуто розвиток визначення поняття на різних етапах розвитку людства. Досліджено фактори, що формують концепцію якості життя. Проаналізовано існуючі методики та підходи до оцінки якості життя населення. Проведено оцінку якості життя населення України за сферами життєдіяльності суспільства за відповідними показниками. Визначено основні проблеми підвищення якості життя.

Ключові слова: якість життя, рівень життя, індекс людського розвитку, бідність, межа бідності, оцінка якості життя населення, аналіз показників, методи оцінки, оцінка навколишнього середовища.

In the modern world, the state of the economy of any country in the world is indicated, first of all, by the level and quality of life of the local population. Indicators of the quality of life of the population are the most important indicators of assessing